

Епископ Игнатије

О ИЗВОРУ И СУШТИНИ ПРАВОСААВНОГ МОНАШТВА

(Кратак осврт)

I

О монаштву је досад много писано. Стога овај кратак чланак нема за циљ да да неке нове историјске податке који би претендовали да промене већ створену слику о томе. Циљ нам је да само подсетимо на извор и суштину монашког живота, или боље речено, на богословску подлогу оваквог начина живота. Тим пре што су се новије студије о монаштву поприлично удаљиле од онога што представља његов извор. Одакле извире православно монашки начин живота и у чему је његова суштина?

Монашки живот у Цркви је својом садржином пре свега везан за есхатолошку стварност човека и света. Иако његово спољашње изражавање пре подсећа да монаштво извире из историјских збивања, то јест из историјске реалности света, и то из његове реалности после пада, зато што наглашава страдање које је нужна последица греха у једном палом свету, као и подвиг очишћења од греха који укључује и борбу против захтева природе и ослобођење од њих, а кроз то и на неки начин, дефинитивно ослобођење човека од греха и привезаности за пали свет. Ипак извор монаштву треба тражити у будућем Царству Божијем. Јер, у будућем Царству, кога су први хришћани са нестрпљењем очекивали да се оствари поновним доласком Христа у свет, по речима Христовим, „нити ће се жени, нити ће се удавати, већ ће сви бити као анђели Божији“. Дакле, очекујући остварење Царства Божијег на земљи први хришћани су то изражавали кроз монашки начин живота, или тачније, изражавали су то својом незаинтересованошћу за свет и природни начин живота. Уосталом, остварење Царства Божијег на земљи подразумевало је победу над смрћу и вечни живот, а то је управо оно што је природни начин живота потиснуо у други план, будући да он, наоко је тежио истом циљу, није могао да оствари овај жељени вечни живот.

Међутим, своју повезаност са Будућим веком, што се тиче апостолског периода, хришћани нису изражавали једино кроз индивидуални, монашки подвиг. То и није пре свега најважнији израз повезаности чланова Цркве са Царством небеским!, мислимо на подвиг као очишћење од греха и страсти и на тај начин задобијање вечног живота. Учешће у Царству небеском хришћани су изражавали, макар у почетку, у апостолско време, тиме што су се сви скупљали на једном месту ради ломљења хлеба, то јест ради чувања успомене на смрт

Господа Исуса Христа и очекивање његовог другог доласка посредством Светог Духа како би на тај начин победили смрт. То значи да су први хришћани у Светој Литургији очекивали други долазак Господа Исуса Христа и своје избављење од смрти, што је међутим, посредством и силаском Светога Духа у њој било присутно и пре другог стварног и реалног Христовог доласка и стварне бесмртности света. Међутим, то Његово присуство у историји посредством Духа, као и бесмртност света, било је само икона реалне присутности Христове и бесмртности света која је, по очекивању апостола, требало да се догоди брзо. Због тога је Дух Свети утешитељ, док Христос поново не дође, и Његова се делатност у историји појављује управо Светом Евхаристијом. Зато је Дух Свети у Новом завету називан Духом заједнице, односно евхаристијска заједница је била заједница Светога Духа.

С друге стране, а због очекивања да се Христос поново појави управо у Евхаристијској заједници како би судио свету (Христос је требало да се поново појави у свету али сад као судија и то је управо представљено тако што ће заједно са Њим и Апостоли и Свети судити свету — тј. да ће та Евхаристијска заједница на чијем је челу Христос судити свету), што значи да ће Царство Божије на земљи управо бити Евхаристијска заједница, односно Црква. Ова појава се очекивала у садејству и преко Духа Светога. Јер је Духом Светим остварен, како први Христов долазак у свет, тако и Његово васкрсење из мртвих. Ако овоме додамо и чињеницу да је васкрсење мртвих најављивано као догађај заједнице, то јест свих људи а не појединаца (тако је уосталом најављиван овај догађај и у Старом Завету), и други долазак Господа Исуса Христа и делатност Духа Светога у циљу превазилажења смрти у свету везани су са Евхаристијском заједницом. У овом контексту, Света Литургија је од самог почетка представљала икону будућег Царства небеског. То је значило да је сваки човек, са свим оним што је носио са собом, улазећи у литургијску заједницу улазио у Царство небеско и долазио у сретање другом доласку Господа Исуса Христа. Међутим, Црква ће тек реалним Христовим присуством у овој заједници постати заиста вечно Царство Божије.

Улазак Ауди у Евхаристијско сабрање, за разлику од њиховог учлањења у друга друштва, подразумевао је лични однос човека са Христом а то је значило: апсолутно поштовање Христа као Бога, и потпуна оданост Њему.

У овом контексту сам улазак човека у литургијско сабрање претпостављало је да он остави сваку животну бригу и да промени свој природни начин живота, што се пре свега огледало у окретању ка Христу и Његовом другом доласку у свет. То окретање ка Христу и будућем Царству Свето Писмо Новог Завета је представило кроз опис опредељења Апостола да следују Христа остављајући све, и жене и децу и родитеље и свако своје имање, или тачније речено, кроз

подређивање свега што је до тад чинило њихов живот овој заједници са Христом и са будућим Царством Божијим.

Историјске прилике кроз које је Црква пролазила у свом бивствовању (а то су: смрт, жестока гоњења и страдања чланова Цркве) понекад су толико наглашавале греховну реалност света, то јест да свет у злу лежи и да је то и довело до тога да се ослобођење од смрти схвати као последица ослобођења од греха. А ово је резултирало појавом индивидуалног подвижништва, аскетизма којим је спасење престало да буде дар Божији, који ће се као Црква остварити другим доласком Христа у свет, већ је постало продукт људских подвига. У сила, постало је индивидуални догађај. Аскетизам је сада неминовно укључио у остварење спасења, поред ослобођења од греха и ослобођење од материјалног света, или тачније, од историје. Овоме је у многоме помогао неоплатонизам са својим схватањем света и спасења које се огледало у ослобођењу човекове душе од свега што је материјално и њеном поновном враћању у првобитно, чисто духовно стање, као и оригенизам који је највише својих присталица имао управо међу монасима. Дакле, за монахе оригенист је као и за платонисте, историјској реалности света, која је по себи зла и у злу лежи, била једина алтернатива нематеријални, "духовни" свет. И то је узроковало да се извор идентитета Цркве, а самим тим и монаштва, тражи у историјској реалности света што ће рећи, у његовом паду и огреховљеном стању, то јест да се њен идентитет види у бежању од света и очишћењу од греха. Овоме треба додати, свакако и то да се о монаштву у последње време од стране протестантских кругова, а што су најалост прихватили и неки православни теолози, говори као о каснијој појави везаној за гоњење Цркве, или евентуално за 4. век и за установљење посебног чина примања неког у монашки ред који је такође каснијег периода, као и за страдање као његово битно обележје, чиме желе да укажу да монаштво није израз живота прве Цркве, већ да је у оквиру Цркве настало касније и то као супротстављено једном другом начину животога у Цркви. Стога се и данас за монашки живот обавезно везују, с једне стране страдање као његова суштина, а ако страдање долази са стране оно се тада нужно поистовећује са разним методама подвизавања, и с друге за одвајање од јединственог начина живота у Цркви.

Међутим, монаштвом су хришћани, како у почетку тако и касније, изражавали целосно ступање у Цркву, то јест у Евхаристијску заједницу која је извор монаштву, а значило је излазак у свит Недељног дана у сретање Христовом другом доласку који ће донети васкрсење и вечни живот као победу над смрћу, независно од патње и страдања. Тачније речено, уласком у Цркву човек је почињао да живи монашки а тиме је напуштао патњу и страдање и улазио је у „радост свога Господа". Ово је буквално изражавало Свето Крштење у коме се

изласком из смрти (из воде), то јест изласком из природног начина живота улазило у васкрсење, у Свету Евхаристију у којој су, како нови чланови, тако и стари, облачени у светле чисте одежде и која је тако украшена одражавала слику Царства Божијег.

Свакако, овај улазак у Цркву као у будуће Царство небеско није могао да буде остварен без отпора спољњег света, који је својом огреховљеношћу управо затворио у многоструку видик ка тој његовој Есхатолошкој реалности која је његова једина истина, и ради које су и он и свет створени из небића. Свет се, овакав какав је, смртан и трулежан, чинио човеку јединим истинитим и тешко је било одвојити се од њега или тачније, поставити га на друге основе постојања тако што би га унео у Цркву где би он престао да буде сам него би постао Божији свет и свет свих чланова црквене заједнице, а самим тим постао би нетрулежан. С друге стране, тешко је било одрећи се својине над светом зато што је он, како се човеку чинило, био једини извор његовог постојања и човек је једино кроз природно рађање и размножавање видео свој опстанак, и то кроз опстанак својих потомака.

Дакле, човеково спасење, то јест ослобођење од смрти било је остварено једино у Евхаристији. А Евхаристија постаје Царство Божије на земљи Христовим другим доласком. Но човеково учествовање у Евхаристији претпостављало је промену његовог старог начина постојања, то јест узимање и подизање крста, то јест страдање. Ово се садржи у догађају ступања човека у Цркву, кога је Црква сачувала до данашњег дана показујући то тајном или чином Крштења, а у њему конкретно радњом окретања новокрштеног са Запада на Исток. Шта је ова радња показивала и изискивала од онога који је хтео да постане чланом Цркве? Одговор на ово питање указује на суштину монашког подвига.

II

Новокрштени је, за време док су му читане молитве за изгоњење злог духа, био окренут лицем Западу. С обзиром да је западна страна била страна заласка сунца, то јест заласка светлости, карактерисана је у религијском искуству уопште као царство таме и зла. У Хришћанству је Запад, и то управо због тога што Хришћанство није у свом учењу заступало дуалистичко виђење света као царство светлости и царство таме, карактерисао природни начин живота у коме је царовала смрт, а кога је у свет увео први људски пар, Адам и Ева, својим

падом. То значи да се сваки човек својим рођењем јављао наследником оваквог начина живота који је назван првородним грехом. У чему је била његова суштина, и зашто је у Хришћанству овакав начин живота људи био поистовећен са смрћу и грехом?

Сагласно учењу Цркве Бог је створио свет ни из чега да би овај кроз човека, кога је Бог створио на крају свега створеног по икони и своме подобју, имао личну заједницу са Њим и тако живео вечно. Вечни живот света, дакле, требало је да буде догађај будућности и да се оствари кроз заједницу човека са Богом начином човековог живота који би био подобан и сличан Божијем. У ту сврху Бог је човека створио као биће заједнице, будући да га није створио самог, већ му је створио и друга према њему, а створио га је и слободног. Обећање Божије човеку да ће, ако своје биће утемељи на заједништву са Богом, и он и свет кроз њега живети вечно, подразумевало је један посебан начин живота људи који би се разликовао од начина живота осталих живих бића. Такав начин живота је значио да човек не црпи своје биће и не остварује своју тежњу за вечним животом, из природе само, јер природа је као створена и сама зависна од Бога и од човека и не може бити извором вечног живота, већ пре свега да то чини у заједници са Богом. Међутим, будући да је човек био слободан да живи на овакав начин, или, пак да се својим начином живота поистовети са осталим живим бићима и тако покаже да су он и природа извори живота, а не Бог, одбацио је живот подобан Божијем и поистоветио се са осталом природом. Последица тога је да су и човек и природа остали без вечног живота, затворивши се у оквире своје смртности.

После одбијања првог човека да буде сарадник Божији у остварењу Његовог плана о вечном постојању свега што је Бог ни из чега створио, није Бог оставио свет да пропадне и врати се у небиће. Нашао је нови начин да оствари свој план о творевини тако што је син Божији постао човек. У Христу као другом Адаму природа је остварила заједницу са Богом, и испунио се првобитни план Божијн о свету, и у ту заједницу ради вечног живота Бог позива све Лоуде и све оно што човек твори. Ово учлањење у будуће вечно Царство Божије које је започело Христом и Његовим васкрсењем човек се појављивао Крштењем, и оно траје све до данашњег дана.

Тајном или чином Крштења човек је позиван од Христа, односно после Христа од епископа и Цркве као Христа, да промени свој природни начин остварења свога бића. То је подразумевало да човек не заснива више свој идентитет и своје постојање само на телесном рођењу и природним чиниоцима, као што су на пример: породица (отац и мајка, жена и деца), држава, као и природа која га окружује (богатство сваке врсте), већ на Богу и обећаном Царству Небеском које се остварује као Црква, то јест као заједница Христа Господа са Духом

Светим и са Богом Оцем. И управо то је означавано окретањем са Запада ка Истоку и исповедањем вере у Христа као Бога. Јер, Исток је за хришћане значио страну ка којој су се окретали кад су се скупљали на ломљењу хлеба, то јест на Светој Евхаристији, и са Истока су очекивали други скори долазак Господа Исуса Христа који би значио коначно остварење очекиваног Царства Небеског и искорењивање смрти из света. Дакле, ако је човек природним начином живота изражавао себе као биће које тежи вечном постојању и мисли да ће га остварити тако што заснива породицу и рађа децу (у којој је увек био спреман да види продужетак постојања, пре свега себе и своје личности), затим оснива државу која му је давала привидну и пролазну сигурност и гарантовала безуспешну одбрану од смрти (управо оно за чим је човек и чезнуо, али на вечном и непролазном плану), и истиче богатство које је служило истом циљу, Црква га је позвала да промени такав начин живота који му не доноси вечни живот и да постане члан једне заједнице у којој ће му отац бити Бог, мајка Црква, а деца остали чланови Цркве. То ће, дакле, бити његова држава у којој ће царовати Бог а он ће бити поданик тога царства, али не као роб и слуга, већ као син Божији и сунаследник Његовог и учесник вечног живота где нема бола и умирања.

Међутим, ово Царство, чијим је чланом требало да постане, још није остварено на земљи, већ је обећано као догађај будућности кога је почетак, то јест залог, Христос односно Црква. (Јер је Христос Господ својим оваплоћењем, поставши на тај начин потпуни човек, постао начелником јединства стварне природе са Богом у коме и кроз кога је тварна природа нашла спаситеља као пут свога сједињења са нетварном природом). И управо због тога што је реалност овога Царства догађај будућег века, када Христос поново дође, мало је оних који се учлањавају у њега, не верујући да се оно може икада остварити. Овде би, можда, неко поставио питање: зашто је истина света, његово вечно постојање, требало да буде есхатолошког карактера, то јест догађај будућности. Зар не би било савршено и у складу са Божијом свемогућношћу да је Бог на почетку створио свет II човека бесмртним по природи.

Ова примедба се често чује и на први поглед изгледа врло логична. Штавише било је у историји Цркве и таквих мислилаца, као што су, на пример, Ориген и бл. Августин, који су тврдили да су свет и човек по својој души, односно, природи створени бесмртним, па кад је човек погрешно Бог га је осудио на умирање. Међутим, то је само једна нелогична констатација која се на први поглед чини логичном. Јер, ако би признали да је Бог створио свет и човека бесмртним, то би значило да је Бог створио другог бога поред себе, што је апсурдно!? На другој страни, ако је човек створен бесмртним, па га је Бог због његове погрешке осудио на умирање, ко гарантује да се то неће увек догађати? Овде се, међутим, под тежњом за бесмртношћу крије један егзистенцијални

проблем човека и света који је у суштини и узроковао оно што називамо првородним грехом, и уопште грехом, а то је тежња човекова за слободом и бесмртношћу. Човек и свет не би у своје постојању били слободни да их је Бог на почетку створио бесмртнима. и, што је најбитније, не би у том случају могло бити речи о постојању човека као личности која, сама по себи подразумева слободно а не наметнуто постојање, већ би био ствар. Христово оваплоћење, жртва и његова смрт, као и васкрсење не би се могле никако оправдати и објаснити без чињенице да је спасење, бесмртност човека и света могуће једино ако то човек слободно жели. Међутим, Бог није створио свет бесмртним по природи, већ га је створио са циљем да постане бесмртан у заједници са Богом који је једини извор бесмртности. Због остварења ове Божије замисли о свету, Бог је на крају свега створеног створио човека и то слободним, да би кроз њега створена природа имала слободну заједницу са Богом и тако постојала бесмртном. Зато кад је човек одбио да уједини природу са Богом, Син Божији је постао човек и принео је природу Богу и она је у Њему нашла извор живота, што је показано Христовим васкрсењем из мртвих. Међутим, овде се намеће једно друго питање, везано за улазак људи и света у већ остварену заједницу Христа са Богом, у Цркву, а радн спасења света. Зар не би било боље да је Христос, који је залог тога вечног живота, остао на земљи као начелник и глава Цркве и после свога васкрсења и тиме показао да ће се обећање Божије о васкрсењу и спасењу људи и света у Цркви, и једино ако постану Црква ујединивши се са Христом, заиста остварити?

Остварење вечног постојања човека као његов улазак у цркву, у заједницу са Христом, а које је везано за „последње дане“, тј. почиње са Христовим вазнесењем на небо и силаском Духа Светога у историју, управо изражава проблем слободе и тежњу сваког човека да његов живот буде израз његове „слободе“ ненаметнут ни од кога. Да је Христос и после свога васкрсења остао међу људима у облику прослављеног Сина Божијег, јединство људи са Богом кроз Њега било би им наметнуто. У прилог овоме иде и констатација о стварању света и човека као слободног бића, коме спасење није наметнуто, већ му је остављено да слободно изабере да ли жели да постоји вечно тј. да ли жели заједницу са Богом или не. Да је Бог створио свет и човека вечним по природи, што је као што смо већ рекли, једна логичка аномалија, јер би то значило да је Бог створивши свет створио једног другог бога поред себе, свет не би био слободно биће, већ ствар, мртва ствар и читав живот овде на земљи, ако би се и могао назвати животом, био би само једна позоришна фарса која нема онтолошких последица по свет и човека. Међутим, од човекове слободе и њеног избора, или неизбора, заједнице са Богом зависи само постојање како човека тако и света. И зато човек треба да је потпуно слободан у свом избору спасења, тј. заједнице с Богом.

На ово питање и на овај проблем одговара и Св. Писмо Новог завета теологијом и описом догађаја Христовог Вазнесења на небо и силаска Светога Духа. Човек се слободно одлучује да свој живот и своју личност утемељи на Богу кога не види и на његовом обећању вечнога живота, што је и сама суштина монашког живота, изражавајући на овај начин слободу која значи начин човековог живота, тј. изражавајући слободу као љубав према Богу кроз улажење у једну заједницу са људима и са Богом. Овакав начин човековог живота у коме он, на први поглед, жртвује све утемељујући свој живот на обећању Божијем а не добија сад и овде за узврат ништа, парадоксалан је за многе људе, али то је израз слободе једног човека. И то Црква изражава кроз монашки подвиг који није ништа друго до крштење спроведено у живот једног човека, којим се сједињује са Невидљивим Богом — Христом, сједињујући се са епископом и осталим члановима Цркве. Крштењем, дакле, човек добија дар Светога Духа који га чини слободним, сједињује га са Христом, сједињујући га са епископом и читавим организмом Цркве, са свим њеним члановима и то пројављује својим монашким подвигом. Јер, како каже апостол Павле „тамо где је Дух тамо је и слобода“. Зато крштење као и монашки подстриг, указује својом симболичном радњом на смрт и на васкрсење, ослобађајући новокрштеног пре свега од смрти и робовања природним законима. То значи, другим речима, да Дух чини сваког новокрштеног другим Христом, ослобађајући га последица створености које су се после греха пројавиле као трулежност и смрт, тј. чинећи га бесмртним као што је Бог Отац Духом Светим и Христа подигао из мртвих. Али слободним хтењем човека израженим крштењем и посебним начином живота и односа човека према Богу и свету који је Црквени или монашки живот.

Један други проблем који тражи да овде буде објашњен јесте: зашто слобода човекова, ако се већ о слободи говори, треба да се изрази као заједница човека са Богом, тј. са Црквом, да би уопште постојала?

Пре свега, колико год то парадоксално изгледало, остварење слободе као реалног постојања једне личности, постиже се искључиво у слободној заједници са другом личношћу. Сваки човек, толико реално постоји и схвата себе као једну непоновљиву и непролазну личност, колико воли једну Другу личност коју он сам изабере и колико она њега воли. Изван ове реалне заједнице човек не види себе као личност, нити може поуздано рећи шта су то слобода, личност, човек, живот. Ово најбоље илуструје једна љубавна заједница двеју личности и то, на жалост, најјаче и најупечатљивије кад се она прекине или изгуби. За љубав једне личности и из љубави према њој човек, макар он и у затвору био, биће слободан, и ма колико лош био по етичким мерилима, биће једна непоновљива и незаменљива личност. И кад се она изгуби, у очима човека који

је волео ову изгубљену личност читав свет, и живот постаје безвредан, постаје ствар и смрт.

Међутим, уколико се ова заједница човека не оствари са Богом који као једна непоновљива и вечна личност једина има силе да учини и човека вечним и непролазним, свака заједница људи биће само сенка и призрак постојања и тога шта значи бити и постојати као личност која се без Бога неминовно ништи и завршава смрћу. Али, као и у нашим људским односима, да би нас Бог учинио непролазним и непоновљивим личностима, треба и ми Бога да „учинимо“ да он, буде не само по себи вечан и непоновљив, него да и за нас постане личност непоновљива и незаменљива. Јер, да би нас неко својом љубављу показао и учинио личностима, треба да то ми од њега слободно желимо, а кад то желимо ми га у ствари волимо, и само онога кога ми волимо, желимо да и он нас воли. Уколико нас неко воли, а ми њега не волимо, он нам постаје толики терет да угрожава наше биће и идентитет.

Дакле, подвижнички начин живота у Цркви подразумева слободну љубав човека према Богу у форми посебног начина живота којим Бог постаје за човека вечна, конкретна и непоновљива личност која, као таква, човеку даје вечни идентитет и обележје личности. Јер, као што се заљубљен човек препознаје и има свој идентитет у ономе у кога је заљубљен, тако и сваки члан Цркве живи Духом Светим, слободно оснивајући свој живот и своју личност на љубави према Богу од кога и добија свој идентитет, постајући тако син Божији. И то ће се показати као истинито у стварности будућег века. Међутим, пошто се Бог идентификује као личност у заједници са Сином, Господом Исусом Христом и са Светим Духом, а Христос после свога оваплоћења у заједници са људима који имају заједницу са Њим, да би човек волео Бога и имао заједницу са Њим и са Христом то једино може остварити у Цркви. Зато је немогуће познати, волети Бога мимо Христа, тј. Цркве, тј. мимо љубави према оним људима који су Црква, а све је то реалност која ће се, управо због човекове слободе показати у будућем веку. Зато је овај пут тежак и „мало их је који га налазе“. Јер у црквеном животу се чини да човек губи себе и природу одричући се тога да је употреби на своје задовољство пре него што му то смрт онемогући. Међутим, у стварности он добија вечни живот и за себе и за природу. За разлику од црквеног и аскетског начина живота, у нецрквеном животу човек мисли да добија, али у ствари губи.

ЗАКЉУЧАК

Монашке заједнице или манастири као носиоци хришћанског живота одувек су у Цркви чиниле ону снагу која је била окренута служењу и назидању осталих служби црквене заједнице. Стога, ма колико манастирска заједница изгледала затвореном и самодовољном, она никад у Цркви није представљала један одељен и самосталан организам у односу на Једну Свету Католичанску и Апостолску Цркву, већ у заједници са епископом представљала је ту исту Цркву.

Подвижнички или монашки живот је опредељење за Царство Небеско и као такав он изгледа као одрицање од света; међутим, он то у ствари није, већ је зидање на „чврстом темељу“, и борба да се човеку и свету обезбеди вечни живот.